

I. SELİM GİRAY'IN HANLIK DÖNEMİNDE OSMANLI- LEHİSTAN SAVAŞLARINDA KIRIM KUVVETLERİ 1671-1704*

Muhammet ŞEN**

Özet

1671-1704 tarihleri arasında 22 yıl 7 ay süre ile Kırım Hanlığı'nda bulunan Selim Giray'ın 1671-1677 seneleri arasındaki birinci hanlık dönemi, Osmanlı Devleti ve Lehistan arasındaki ilişkilerin başta Kozak meselesi olmak üzere ayrıca Eflak-Boğdan üzerindeki hâkimiyet mücadelesi yüzünden bozulduğu ve taraflar arasında savaşa dönüştüğü bir döneme tesadüf etmişti. Osmanlı Devleti'nin 1672 Bucaş ve 1676 İzvançe (Zurowno) Anlaşmaları ile Kamanıçe kalesinin de içinde bulunduğu Podolya ve Ukrayna topraklarındaki hâkimiyetini Lehistan'a kabul ettirmesiyle Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında 1699 Karlofça Anlaşması'na kadar sürecek uzun bir mücadele dönemine girilmişti. Bu mücadele döneminde özellikle Kırım Hanı Selim Giray'ın gayretleri ile Lehistan Kralı Sobieski'ye Kamanıçe kalesi ve Podolya topraklarını Osmanlı Devleti'nden geri alma fırsatı verilmemekle beraber 1673 Hotin ve 1683 Viyana zaf-erleri haricinde ömrünün sonuna kadar bir kez daha Türkler karşısında galip gelme hazzı yaşatılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Selim Giray, Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti, Lehistan

Abstract

Selim Giray was the Crimean Khan for 22 years and 7 months between the years 1671 and 1704. His first period (1671-1677) was marked with a breakdown in relationships and wars between the Ottoman Empire and Poland primarily because of Cossack question, and secondarily due to the struggle for sovereignty in Eflak and Bogdan. After Poland had to accept Ottoman sovereignty in Podolia and Ukraina, including the Kamanica fortress, with the Bucas 1672 and Izvance (Zurowno) 1676 treaties, a period of constant struggling between the Ottoman Empire and Poland started. It would last until the Karlovic Treaty in 1699. During these clashes, Jan Sobieski, then king of Po-

* Bu çalışma, Ege Üniversitesi "09-TDAE-004 No"lu Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında destek alınarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Dr. Muhammet Şen, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Bornova, İZMİR, tardu61@gmail.com.

land, had neither the chance to take back the Kamanica fortress and the lands in Podolia, nor the pleasure of getting the upper hand against the Turks, except for the battle of Hotin in 1673 and the siege of Vienna in 1683. It was all thanks to the efforts of the Crimean Khan Selim Giray.

Keywords: Selim Giray, Crimean Khanate, Ottoman Empire, Poland.

Giriş

Lehistan, Selçuklu Devleti ile beraber Türklerin Anadolu'ya kesin olarak yerleşmelerinden sonra ilk münasebet kurulan devletlerden biri olmuştur. Lehistan'da Piast Hanedanı'nın (966-1138) hüküm sürdüğü bir dönemde ticaretle başlayan ilişkiler zamanla siyasi bir hüviyet kazanmış, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya yönelmesi ile bu ilişkiler sınır komşuluğuna dönüşmüştü. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin "Vilayet-i Leh" ya da "Leh-lü" olarak tabir ettiği Lehistan, Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetinde de en önemli unsurlarından biri haline gelmişti (Abrahamowicz, 1960: 719-723, Baykal, 1985: 248).

17. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında Eflak ve Boğdan üzerindeki hâkimiyet mücadelesi yüzünden anlaşmazlıklar söz konusu ise de taraflar arasındaki ilişkilerin genel seyrini etkileyen en önemli husus olarak ortaya çıkacak olan Kozak meselesi¹, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki ilişkilerin bozulması ve tarafları savaşa sürükleyen temel neden olmuştur (Kolodziejczyk, 2002: 681, Bartl, 1998: 302).

İstanbul'u elinde bulunduran bir devlet sıfatıyla Osmanlı Devleti, Karadeniz'i Türk Gölü yaptıktan sonra Karadeniz'deki ticaret güvenliğini sağlamak amacıyla kuzeyden gelebilecek muhtemel tehlikelere karşı Karadeniz'in kuzeyi ile ilgilenmeye başlamıştı. 1475'te Kırım Hanlığı'nı tabiliğine alan, 1484'te Boğdan seferiyle Kili, Akkerman'ın ele geçiren Osmanlı Devleti, kuzeye doğru genişlemeye devam ederek Yedisan bölgesini egemenliği altına alıp sınırlarını Lehistan himayesindeki Kozakların yaşam alanı Podolya'ya kadar taşımıştı. Bu suretle Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında savaflara neden olan Kozaklar, Osmanlı Devleti'nin siyasi faaliyet alanı içine

¹ Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıl Doğu Avrupa siyasetinin temelini oluşturan, Osmanlı Devleti'nin sadece Lehistan ile değil Rusya ile de savaşa girmesine neden olan Kozaklar, Azak Denizi'ne dökülen Don nehri sahillerinden Özü nehri boylarına, Buğ (Aksu) nehrine kadar olan bataklık sahada yaşamaktaydılar. Don nehri civarında Rusya'ya tâbi olarak yaşayanlar "Don Kozakları, Lehistan, Rusya, Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasında sorun teşkil eden Özü (Dinyeper) tarafında yaşayan zümre, "Zaporog" ve ya "Şelale Kozakları" olarak adlandırılmaktaydı. "Zaporog" kelimesi "Za" ve "Porog" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Za: Öte, Ötesi, Porog ise: şelale anlamına gelip Zaporog kelimesi, çağlayanların yani Dinyeper (Özü) çağlayanlarının öte tarafı anlamına gelmektedir. Zaporog Kozakları, isimlerini yaşadıkları bölgeden almış olup Özü nehrinin öte yakasında, güneyinde yaşayanlar anlamında kullanılmıştır. N. İ. Kostomarov, *Russkaya İstoriya v Jizneopisaniyah Eyo Glavneyşih Deyateley*, Kniga I, Moskova, 2004, s. 334-337, P. Robert Magocsi, *A History of Ukraine; The Land and it's Peoples*, University of Toronto Press, 1996, s. 775

Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri

dâhil olmuşlardı (İnalçık, 1944: 195, Alpargu, 1990: 24, Öztürk, 2004: 239-243).

Osmanlı himayesindeki Kırım Hanlığı'nın Ukrayna toprakları yani Zaporog Kozaklarının yaşam alanlarına yönelik taarruzları, Kozakların Batı'ya doğru hareket etmeleri, Lehistan ve Rusya arasında sıkışmalarına neden olmaktaydı. Orta Özü sahasının Lehistan'ın eline geçmesiyle Zaporog Kozakları Lehistan himayesi altına girdi ve Lehistan, himayesine almış olduğu bu Kozak unsurlarını topraklarına yönelik saldırılarda bulunan Kırım Hanlığı kuvvetlerine karşı denge unsuru olarak kullanmaya başladı. Ukrayna yerleşik toplum düzeninden kopuk bu Kozak zümreleri, Lehistan ve Rusya tarafından desteklenerek Kırım Hanlığı'na yönelik saldırılarda bulunuyor, bununla da yetinmeyerek sahip oldukları küçük ve süratli "çayka", "şaykalar" ile Karadeniz sahillerine kadar inip Osmanlı Devleti'nin kıyı bölgelerini yağmalamaktan geri durmuyorlardı (Kurat,1992: 248, İpşirli, 2007: 439, Çabuk, 1998: 21)

Rusya, Lehistan, Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasında sıkışıp kalan Kozaklar, bir devlet tesis edememişlerdi. Ayrıca Katolik Lehistan'ın Ortodoks Ukrayna köylüleri üzerindeki dinsel baskıları, Leh asilzadelerinin bu Ukrayna köylülerini toprağa bağlı kölelik düzenine mahkûm etme istekleri, Kozaklar arasında Lehistan'a karşı gösterilen tahammülün sona ermesi anlamı taşımaktaydı. Kırım Hanı III. İslam Giray'ın hanlık döneminde (1644-1654) Ataman Bogdan Himelnitskiy² liderliğinde Lehistan'a karşı başlatılan isyan hareketi her ne kadar Kırım-Kozak ittifakının teessüs etmesine neden olmuşsa da bu uzun süreli olmamıştır. Çünkü Lehistan'ın İsveç, Rusya ve Kozak tehlikesi karşısında elçisi Wojciech Bieniewski aracılığı ile Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunması ve Osmanlı Devleti'nin Lehistan'ın bu yardım talebini, İsveç ve Rusya tarafından gelecek muhtemel bir tehlikenin daha vahim sonuçlar doğuracağı düşüncesiyle kabul etmesi, Zaporog Kozaklarının "gâvurların Çarı" olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nden koparak Rusya'ya meyletmeleriyle sonuçlandı (Halim Giray,

² 1648-1654 tarihleri arasında Polonya-Litvanya Birleşik Krallığı'na karşı Kozak isyan hareketinin önderliğini yapan Himelnitskiy (Богдан Хмельницкий), Çehrin yakınlarında bulunan Subotiv köyünde doğdu. Başarılı eğitim hayatından sonra 1617'de Kozak hizmetine giren Himelnitskiy, Osmanlı-Lehistan arasında vuku bulan 17 Eylül 1620 tarihli Çecora (Tutora) yakınlarındaki ilk savaşında Osmanlı Devleti'ne esir düştü. İki yıl süren esaret hayatından sonra bir rivayete göre firar, diğer bir rivayete göre fidye karşılığı serbest bırakıldı ve kayıtlı Kozaklar'a katıldı. Kozaklar ile beraber Karadeniz sahillerine yönelik saldırılarda bulunan Himelnitskiy, kısa zamanda başarılarıyla "sotnik / сотник" yüzbaşı unvanını kazandı. Lehistan kumandanı Ataman Stanisław Koniecpolski kumandasında Kırım kuvvetlerine karşı da başarılar sağlayan Himelnitskiy, Ataman Koniecpolski'nin ölümünden sonra yukarıda izah etmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı Lehistan'a karşı baş gösteren 1648 tarihli Kozak isyan hareketinin önderi oldu. R. Romanski, Najwieksze Bledy w Wojnach Polskich, Warszawa, 2008, s. 8-11, , S. M. Solov'ev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen,(Tsarstvovanie Alekseye Mihayloviça 1645-1676)*, Tom 10, Moskova, 2000, s. 129-152, V. İ., Piçeta, *Bogdan Himelnitskiy-Velikiy Syn Ukrainskogo Naroda*, Moskova, 1944, s. 3-12

1327:100-105, Gayvoronskiy, 2003: 51, Sanin, 1987: 38,39, Biskup, 2005: 632).

1) Selim Giray'ın Birinci Hanlık Döneminde Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri (1671-1677)

1654 Pereyaslav Anlaşmasıyla Kozakların Rusya himayesine girmeleri, bu anlaşmadan kısa bir zaman sonra Atamanları Himelnitskiy'in ölümü, (6 Ağustos 1657) Kozaklar arasında iktidar mücadelelerinin yaşanmasına neden olmuştu. Kozaklar arasında vuku bulan bu karışıklıklar, bir bakıma Selim Giray'ı Kırım Hanlığı iktidarına taşıyan sürecin de başlangıcı olmuştur. Çünkü Bogdan Himelnitskiy'in oğlu ve halefi Yuriy'in 1657, 1659-1662 tarihlerindeki atamanlık dönemlerinde yaşı ve tecrübesizliği nedeniyle Kozaklar arasında itibar görmemesi neticesinde sağ yaka Ukrayna'sı atamanı olarak seçilen Doroşenko³, Osmanlı Devleti himayesine girmesine rağmen mevcut Kırım Hanı Adil Giray'ın (1666-1671) baskılarına maruz kalmaktaydı. Hamisi Osmanlı Devleti'nin uyarılarını dikkate almayan Adil Giray'ın Ataman Doroşenko'nun topraklarına yönelik Kırım Hanlığı'nın en önemli gelir kaynağı olan esir ve ganimet amaçlı yağma hareketlerine devam etmesi, Osmanlı Devleti nezdinde gözden çıkarılmasına neden olmuştu. Nihayet Kırım Hanı Adil Giray'ın Doroşenko'ya karşı Potkalı Kozakları taifesinden Hanenko'yu desteklemesi hanlıktan azledilmesi ve Selim Giray'ın da Kırım Hanı olarak tayin edilmesiyle sonuçlandı (Rıza, 1832: 181, Kırımî, 1343: 127, 128, Halim Giray: 108).

1671'de Kırım Hanlığına tayin edilen Selim Giray, 1671-1704 tarihleri arasında 22 yıl 7 aylık hanlık süresince mesaisinin çoğunu Osmanlı sefer organizasyonları kapsamında Lehistan cephesinde harcamıştır. Selim Giray'ın 1671-1677 tarihleri arasındaki birinci hanlık dönemi 1672 Bucaş ve 1676 İzvançe (Zurawno) Anlaşmaları ile sonlanan Osmanlı-Lehistan savaşlarına tesadüf etmişti. 1669'da sağ yaka Ukrayna'sı atamanı Doroşenko'nun Osmanlı Devleti'nin himayesine girmesi⁴, Rusya ile imzaladığı 1667 Andrusova Anlaşması ile sağ yaka Ukrayna'sını kendi hinterlandı içinde gören Lehistan'ı oldukça rahatsız etmekteydi. Bu yüzden Lehistan, Osmanlı Devle-

³ 1627'de Çehrin'de doğan Doroşenko, 1648'de Lehistan'a karşı isyan eden Himelnitskiy'nin yanında yer aldı. 1660-1663 tarihleri arasında Çehrin, 1663-1664 tarihleri arasında Cherkasy Kozak birlikleri albayı olarak görev yapan Doroşenko, 1654 Pereyaslav Anlaşması sonrası Rusya yanlısı Kozak grupları ile mücadele etti ve 1665'te sağ yaka Ukrayna'sı atamanı oldu. Doroşenko'nun en büyük amacı, Bogdan Himelnitskiy'den sonra her iki yakayı yani sağ ve sol yaka Ukrayna'sını himayesinde birleştirerek Kozak devleti kurmaktır. A. İ. Rigelman, *Letopisnoe Povestvovanie o Maloy Rossii i Eyo Narode i Kazakah Voobsche*, Moskova, 1847, s.79-96, G. Koninskiy, *Istoriya Rusov İli Maloy Rossii*, Moskova, 1846, s. 163-170

⁴ Osmanlı vekayinâmelerine göre Ataman Doroşenko'nun Osmanlı Devleti'ne tabi olması 1669 senesi olarak gösteriliyorsa da Doroşenko'nun elçisinin Şubat 1668'de İstanbul'da bulunuyor olması, Doroşenko'nun Osmanlı Devleti'nin himayesine girme çabalarının daha erken dönemlerde başladığını göstermektedir. BOA, İE, HR, 1/68 (2 N 1078/15 Şubat 1668)

Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri

ti'nin uyarılarına rağmen Ataman Doroşenko'ya yönelik tazyikini sürdürmekteydi⁵ (BOA, İE. HR, 1/39, Hâcı Ali: 4a, Derin: 355-357, 360-365). Lehistan'ın bu tutumu üzerine Osmanlı Devleti, 30 Nisan 1672'de I. Lehistan (Kamaniçe) seferi hazırlıklarına başlamış ve Selim Giray'a da Kapıcılar Kethüdâsı Gâzzez Ahmed Ağa aracılığıyla emrindeki kuvvetlerle seferde hazır bulunması için haber gönderilmişti⁶.

Kamaniçe seferi için 4 Haziran'da Çukur çayırı denen mahalden hareket eden Osmanlı orduları Rumeli'de "sağ kol" olarak⁷ adlandırılan Kırım-

⁵ Andrusova Anlaşması, Ataman Doroşenko kadar Osmanlı Devleti'ni de yakından ilgilendirmekte ve bir o kadar da kaygılandırmaktaydı. Çünkü adı geçen bu anlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Ukrayna toprakları üzerindeki hâkimiyet mücadelesi verdiği Rusya ve Lehistan, aralarındaki 13 yıllık mücadeleyi sonlandırmış, Osmanlı Devleti'ne karşı savunma anlaşması imzalamışlardı. Dolayısıyla Rusya ve Lehistan arasından oluşturulan bu ittifak, Kırım Hanlığı ve hamisi Osmanlı Devleti'nin bizzat kendisine yönelebilirdi. Bu durumdan rahatsız olan Sultan IV. Mehmed, Lehistan Kralı John Kazimir'e (1648-1668) gönderdiği Ağustos 1667 tarihli ahidnâme ile Lehistan'ı, himayesinde bulunan Kozakların Rusya'ya tabi Don Kozakları ile birlikte Osmanlı Devleti'nin kale ve varoşlarına yönelik saldırılarını önlemesi hususunda uyarmakta buna mukabil kendisinin de Boğdan, Akkerman, Dobruca ve Kırım Tatarları tarafından Lehistan topraklarına yönelik yapılacak saldırıları önleyeceğini taahhüt etmekteydi. Ayrıca Sultan IV. Mehmed, göndermiş olduğu bu ahidnâme ile Kazimir'i, Kırım Hanı III. İslam Giray döneminden beri Lehistan'ın Kırım Hanlığı'na vermeyi taahhüt ettiği vergileri vermesi hususunda uyarmakta, buna karşın Lehistan'a Kırım Hanlığı tarafından ganimet ve esir amaçlı saldırılar olur ise bu saldırıların muhataplarının cezalandırılacağını bildirmekteydi. BOA, A. {DVN.DVE.D, 55/1, s. 12-16

⁶ Hâcı Ali Efendi, *Fetihnâme-i Kamaniçe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail-308, vr. 4a-5b; 24 Mart 1672'de Selim Giray'a gönderilen Kapıcılar Kethüdâsı Gâzzez Ahmed Ağa, o sırada Kabartay taraflarının nizamı ile uğraşan Selim Giray ile burada buluşmuştu. Kapıcılar Kethüdâsı Gâzzez Ahmed Ağa aracılığıyla Selim Giray'a mutad üzere bir kabza murassa' şimşir, kürklü ve sade olmak üzere iki hil'at-i fâhire, bir mücevher süslemeli hançer ve 15.000 sikke-i hasene ihsan edilerek sefere davet edildi. Râşid, *Tarih-i Râşid*, C.I, İstanbul, 1282, s. 359, Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Tarihi*, C. I, İstanbul, 1928, s. 567, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Hazırlayan: A. Özcan, TTK, 1995, s. 20, Halim Giray, s. 108, 109; Selim Giray'ın Kırım Hanı olarak tayin edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin Lehistan üzerine sefer açmaya karar vermesiyle Ataman Doroşenko'nun, elçilerini sıkça İstanbul'a gönderdiğini görmekteyiz. BOA, İE. HR, 1/34 (11 N 1082/11 Ocak 1672), 2/167 (25 N 1082/25 Ocak 1672), 2/126 (29 Z 1082/27 Nisan 1672)

⁷ Osmanlı Devleti, Roma, Bizans ve Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi memleketin dört bir tarafına ulaşan bir yol şebekesi kurmuştu. Rumeli'de bu yol güzergâhı üç gruba ayrılmaktaydı. Sağ kol (Kırım-Karadeniz Ticaret Yolu), İstanbul'dan hareketle Vize- Kırklareli - Prevadi - Karasu - Babadağı - İshakçı - Akkırman yolu ile Özi ve Kırım'a, Orta kol (Via Militaris), İstanbul'dan hareketle Silivri - Edirne - Filibe - Sofya - Niş - Yagodina'dan Belgrad'a, sol kol (Via Egnatia), İstanbul - Tekirdağ - Malkara-Dimetoka - Gümilcine - Pravişte - Yenişehir - İzdin yolu ile İstefe'ye ulaşıyordu. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2002, s. 51, Sema Altunan, "18. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.18, 2005, s. 2; Kamaniçe Seferi'ne gidiş ve dönüşte kullanılan menziller ve bu menziller arasındaki mesafeler hakkında geniş bilgi için bkz., Mustafa Nuri Türkmen, *Kamaniçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları, (Basılmamış Doktora Tezi)*, Ankara 2002, Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar (Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu 1672)*, İstanbul, 2004, Ek, III, IV, V,VI

Karadeniz ticaret yolunu kullanarak 15 Ağustos günü Köprübaşı (Mukabil-i Pınarbaşı) menziline geldiğinde Selim Giray kendilerine dâhil olmuştu (BOA, A. DVN. ARZ 900/114, s. 13-16, Nabî, 1281: 34, Raşid, 1282: 275, Silahdâr C.I, 1928: 588-590, Hâcı Ali, 39b, Derin: 378, 379). 17 Ağustos'ta Osmanlı orduları Kamanıçe Kalesi⁸ önlerine gelip muhasara hazırlıklarına başladığında emrindeki kuvvetlerle Kırım Hanı Selim Giray, Ataman Dorosenko ile birlikte ani taarruz hareketleri ve muhasaranın başarılı olması halinde kaleden kaçması muhtemel düşman birliklerinin takibi için kalenin kuzey tarafında bekletilmektedir. 27 Ağustos'ta Kamanıçe Kalesi şiddetli top atışlarına maruz kalınca kale komutanı Ataman Potocki, Fazıl Ahmed Paşa'nın huzuruna gelerek kaleyi teslim etmek zorunda kaldı⁹.

Padişah IV. Mehmed, Kamanıçe Kalesi'nin fethinden sonra Lehistan içlerine hareket edilerek Kamanıçe Kalesi'nin de içinde bulunduğu Podolya'yı¹⁰ ele geçirmek istiyordu. Leh Kralının ikametgâhı olan İlbav Kalesi'nin¹¹ fethi için Halep Valisi Kaplan Mustafa Paşa serdar tayin edilip birkaç

⁸ Leh dilinde; "Kamieniec Podolski", Ukrayna dilinde; "Kamjanec' Podil's'kyj" ve Rusça'da; "Kamenets-Podolski" adlarıyla anılan Kamanıçe kalesi, Özü nehrinin sol taraftan aldığı kollarından biri olan Smotriç suyunun kıyısında kurulmuştur. İlk defa 14. asırda adı duyulan Kamanıçe Kalesi, Lehistan'ı Karadeniz'e bağlayan büyük ticaret yolu üzerinde mühim bir hudut şehri idi. Dariusz Kolodziejczyk, "Kamanıçe", DİA, C. XXIV, İstanbul, 2001 s. 274; Aurel Decei, "Kamanıçe", İA, C. 6, MEB, Ankara, 1993,145; Zaptı zor bir kale olan Kamanıçe'nin bu metâneti, Evliya Çelebi tarafından "Eşkal-i Kal'ai Kamanıçe" başlığı adı altında "Kamanıçe adının Lehçe taş anlamına gelen "kamen" kelimesinden geldiği, Leh, Çeh, Flemenk, İsfac diyarlarında böyle metânetli bir kalenin olmadığı" yönündeki ifadeleri ile dile getirilmektedir. Nâbi, "...şehrin civarı bir kalba dökülmüş yüzük taşı gibiydi. Tek parça taştan duvarı, sağlam kuleleri ile kale gökyüzüne ulaşmaktaydı, Özi Valisi Abaza Paşa kaleyi yetmiş yedi gün muhasara etmesine rağmen almaya muvaffak olamamıştı" ifadeleriyle Kamanıçe Kalesi'nin zapt edilmesinin zorluğunu dile getirmektedir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa ise Kamanıçe Kalesi'ni, "etrafi derin hendeklerle örülü, kuzey tarafından büyük bir nehir akmakta, Batı tarafından kule ve burçlarla örülü, Kuzey sınırlarının en sağlam sedlerinden biri olup Rus ve Leh memleketlerin kilidi konumundadır" cümleleri ile tasvir etmektedir. Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi, C.5, Hazırlayan: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 70, Yusuf Nâbi, Tarih-i Kamanıçe, Tercüman-ı Ahval Matbaası, İstanbul, 1281,s. 37-40, Zübde-i Vekayiât, s. 28-30

⁹ Lehistan karşısında Kamanıçe Kalesi önlerinde alınan bu galibiyet sonrasında Gazzez oğlu Ahmed Ağa aracılığı ile Padişah huzuruna davet edilen Selim Giray'a, Padişah IV. Mehmed tarafından bir samur kürk, bir mücevher kabızalı hançer ve tam donanımlı bir at ihsan edildi. Silahdâr, C. I, s. 601, 621, Râşid C.I, s.279, 281, Hâcı Ali, 88b-89b, Derin, s. 383-385

¹⁰ Ukrayna dilinde; "Поділля", "Podillia", Rusça; "Подолье", "Podolye", Polonya dilinde; "Podole", Türkçe; "Podolya" olarak adlandırılıp, Özü nehri ve Karpat dağları ile sınırlı 40.000 kilometre karelik alanı ihtiva eder. Özü nehrinin sol yakasında, Kuzey-Batı'dan Güney-Doğu'ya doğru uzanan 330 kilometre karelik bu saha, günümüz Ukrayna'sında Vinnytsia Oblast ve Khmelnytskyi Oblast'ın bulunduğu coğrafyaya tekâmül eder. Dariusz Kolodziejczyk, "Ottoman Podilija; The Eyalet of Kam'janec 1672-1699", Harvard Ukrainian Studies, Volume XVI, Number ½, June 1992, s. 87-101, Victor Spinei, The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century, Brill, 2009, s. 26

¹¹ Ukrayna dilinde; "Львів", (Lviv), Leh dilinde; "Lwow", Rusça; "Львов", (Lvov), Almanca; "Lemberg", Türkçe; "İlbav Kalesi" olarak adlandırılmakta olup Ukrayna'nın batısında yer alır.

Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri

bin askeriyle Selim Giray, Kozak Atamanı Doroşenko, Eflak Voyvodası ve Rumeli, Anadolu, Karaman, Sivas eyalet askerleri bu vazife ile görevlendirilmişti (Silahdâr, C.I, 607, 608, Râşid, C. I, 283, Özcan, 1995: 30, 31, Stone, 2001: 534)

Selim Giray ve Serdar Mustafa Paşa, emrindeki ordularla Urine, Zoriv, Mikulynci, Bozonova palangalarını ele geçirip Ekim 1672'de İlbav'ı tazyike başlayınca Lehistan Kralı Michał Korybut Wisniowiecki 1669-1673), Kırım Hanı Selim Giray'a gönderdiği elçiler aracılığı ile barış istemek zorunda kaldı. Lehistan Kralı, Podolya'nın Osmanlı Devletine verilmesini kabul etmekte fakat İlbav Kalesi'nin Podolya dışında kaldığını bahane ederek tahtgâhını Osmanlı Devleti'ne bırakmak istemiyordu (Silahdâr, C.I, 613, Râşid, C. I, 284, Hâcı Ali, vr. 11b-112a). Selim Giray ve Serdar Kaplan Paşa sulh için Lehistan tarafından öne sürülen bu koşullara razı gelmeyip, İlbav Kalesi'nin fethine devam etmekten yana idiler. Fakat Padişah IV. Mehmed'in sulh taraftarı olması, İlbav Kalesi generalinin kan bahası olarak bir defaya mahsus 80.000 kuruş vermeyi kabul etmesi, Selim Giray ve Kaplan Paşa'nın fikirlerinin değişmesine neden oldu. 14 Ekim'de başlayan sulh görüşmeleri taraflar arasında 18 Ekim 1672'de Bucaş Anlaşmasının imzalanması ile sonuçlandı. Kamanıçe seferini sonlandıran Bucaş Anlaşması ile Osmanlı Devleti, Kamanıçe Kalesi'nin de içinde bulunduğu Podolya'yı elde ediyor ve Lehistan'ı her her yıl 22.000 altın pişkes vermeye mecbur ediyordu (Kolodziejczyk, 2000: 496-514), Allen, 1940: 165, Salvandy, 1849: 46, 47, Silahdâr, C. I, 615-617, Özcan, 1995: 32, Nabi: 75, Derin: 400).

Bucaş Anlaşması ile Lehistan'ın Kamanıçe Kalesi ve Podolya'yı Osmanlı Devleti'ne bırakması ve özellikle anlaşma dâhilinde yer alan her yıl 22.000 altın pişkes (zloty) ödenmesi mecburiyeti, Lehistan'ı Osmanlı'nın vassalı konumuna düşüreceğinden ötürü Lehistan'ı oldukça rahatsız etmekteydi. Bundan dolayı Ataman Jan Sobieski'nin de içinde yer aldığı "Diet Meclisi" tarafından Bucaş Anlaşması'nın koşulları kabul edilmemekle beraber Lehistan, Sobieski kumandasında Macar, Kozak, Avusturya askerlerinden oluşan 80.000 kişilik ordu ile Hotin üzerine hareket etti. 11 Kasım 1673'te Hotin önlerinde Özü Valisi Sarı Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı birliklerini mağlup eden Sobieski, Hotin Kalesi'ni kolayca ele geçirmeye muvaffak oldu (Sicker, 2001: 25, Silahdâr, C. I, 569-603, Râşid, C.I, 310-313, Derin.: 416, Özcan, 1995: 41, 42).

Hotin galibiyeti, Bucaş Anlaşması'nın şartlarını değiştirmeye kâfi gelmemekle beraber Sobieski'nin Türkler karşısında kazandığı bu zafer, kendisinin Lehistan tahtına geçmesinde önemli rol oynamış ve bu zafer sonrası Sobieski'ye "Fearful Lion of the North" "Kuzeyin Korkusuz Aslanı" unvanı

The Cambridge History of Poland (from the Origin to Sobieski to 1696), Edit: W.F. Reddaway, J. H. Penson, O. Halecki, R. Dyboski, Cambridge, 1950, s. 534

Muhammet Şen

verilmişti¹². Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde yeni bir dönemin açılmasına neden olan 1673 Hotin muharebesi, inatçılığı ve Türk düşmanlığı ile bilinen Sobieski'nin tarih sahnesine çıkmasına ve Osmanlı Devleti'nin Lehistan ile uzun süreli bir mücadele dönemine girmesine neden olmuştur.

Hotin mağlubiyetinin rövanşını almak isteyen Osmanlı Devleti, Lehistan üzerine sefer hazırlıkları yaparken 6 Nisan 1673'te Kapıcıbaşı Ömer Ağa ile Selim Giray sefere davet edilmişti¹³. Bu sırada 1673 Hotin galibiyeti ile Osmanlı Devletinin uzun bir süre toparlanamayacağını düşünen Sobieski, Kamanıçe Kalesi'ni kuşatmak üzere hareket etmişti. 13 Temmuz 1674'te Kırım Hanı Selim Giray'ın da dâhil olduğu Osmanlı ordusunun gelmekte olduğu haberini alan Sobieski, Kamanıçe Kalesi'ni muhasara etmekten vazgeçmek zorunda kaldı. (Gökyay, 1979: 292, Silahdâr, C. I, 637, Özcan, 1995: s. 41, 50, Derin, 428).

Sobieski gönderdiği elçilerle Osmanlı Devleti ile barış yolları aradığı bir sırada Rusya, 1674 senesinde Ataman Doroşenko'yu merkezi Çehrin'de kuşatmış bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Lehistan üzerine planladığı seferi Rusya üzerine çevirmişti. Durumdan istifade eden Sobieski de Podolya topraklarına girip Bar, Winnica, Niemirov, Braslaw'ı ele geçirmeye muvaffak olmuştu. Fakat Osmanlı Devleti, Selim Giray'ın gayretleriyle Ataman Doroşenko'nun kısa zamanda Rus tazyikinden kurtarılmasıyla Ağustos 1676'da Lehistan üzerine yeni bir sefer tertip etti. Serdar Şeytan İbrahim Paşa ve Selim Giray kumandasındaki Osmanlı ve Kırım kuvvetleri tarafından İzvançe (Zurawno) Kalesi'nde kuşatılan Kral Sobieski, 20 günlük mukavemetten sonra barış talep etmek zorunda kaldı (Danişmend, 1972: 445, Halecki, 1955: 168, Arık, 2005: 232, Silahdâr, C. I, 641, 653, Raşid, C. I, 334, Derin: 435, Özcan: 1995: s. 54)

Şeytan İbrahim Paşa, Lehistan tarafından önerilen barış teklifine sıcak bakmamasına rağmen yenicilerin uzun ve yorucu bir yolculuktan dolayı güçsüz düşmeleri, Padişah IV. Mehmed av yaparken kendilerinin savaşmak durumunda kalmaları gibi hoşnutsuzlukları ve gene bu sırada Osmanlı himayesindeki Ataman Doroşenko'nun Rusya himayesine girmesiyle Rusya

¹² 1629'da doğan Sobieski, Batı Avrupa'nın birçok ülkesinde iyi bir eğitim aldıktan sonra Kraliçe Maria Ludwika'nın himayesiyle 1665'te saray başmarşallığına getirildi. 1667'de başkomutan olan Sobieski, 1673'te Hotin önlerinde Türkler karşısında kazandığı zafer ve mevcut Kral Mihail'in ölmesiyle Lehistan'ın yeni kralı olarak tayin edildi. 1672 Bucaş ve 1676 İzvançe Anlaşmaları ile Türkler'in Kamanıçe ve Podolya'daki hâkimiyetini tanımak zorunda kalan Sobieski, Türkler'in II. Viyana seferinde Avusturya'nın yanında yer aldı. Türkleri ilelebet Avrupa'dan atma düşüncesiyle kutsal ittifakın da (Holy League) mimarı olan Sobieski, ölüm tarihi olan 1695 senesine kadar her fırsatta Türkler'e kaybettiği Kamanıçe, Podolya ve Boğdan'ı ele geçirmek için uğraştı fakat başarılı olamadı. L. R. Joachim Lelewel, *Dzieje Polski Ktore Stryj Synowcom Swoim Opowiedzial*, Warszawa, 1863, 298-303, Aleksander Gieysztor, *History of Poland*, PWN, Polish Scientific Publishers, 1979, s. 223, *Kalemba Gazeta*, January/February-1998, V.2, No:1, s.1, Stone, s. 236

¹³ Râşid, C.I, s. 309, Özcan, 1995: s. 45, Derin, s. 423, Silahdâr, C.I, s. 633-635, Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C. XI 1990, s. 272, Halim Giray, s. 109

Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri

ile ortaya çıkan muhtemel savaş durumu, Şeytan İbrahim Paşa'yı Lehistan'ın barış teklifine sıcak bakmaya mecbur etmişti. Ayrıca Kırım Hanı Selim Giray da yaklaşan kış mevsimi ve Osmanlı askerlerinin kış mevsiminde savaşmayı pek sevmemesini göz önünde bulundurarak Şeytan İbrahim Paşa'yı Lehistan ile barış görüşmeleri yapması hususunda ikna etti¹⁴. İzvançe (Zurawno) Anlaşması ile 1672 tarihli Bucaş Anlaşması taraflar arasında aynen kabul edilmekle beraber sadece Bucaş Anlaşmasında yer alan Lehistan'ın Osmanlı Devleti'ne yıllık 22.000 zloty yıllık vergi verme zorunluluğu bu anlaşma ile kaldırılmıştır. Buna mukabil Podolya, Piyaçerko ve Paliçe Kaleleri¹⁵ haricindeki tüm Ukrayna toprakları Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır (Anafarta, (tarihsiz): s. 18, 19

Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında mücadeleler olanca hızıyla sürerken bu durumdan istifade eden Rusya, Ataman Doroşenko'yu merkezi Çehrin'de bir kez daha kuşatmış ve 1676 senesinde himayesine almayı başarmıştı. Lehistan gibi Rusya da en başından beri Doroşenko'nun Osmanlı himayesine girmesinden, Osmanlı Devleti'nin Bucaş ve İzvançe Anlaşmaları ile Kamanıçe Kalesi'nin de içinde bulunduğu Podolya ve sağ yaka Ukrayna'sına sahip olmasından rahatsızdı. Çünkü sağ yaka Ukrayna'sına sahip bir Osmanlı Devleti, Rusya için Lehistan ile imzaladığı 1667 Andrusova Anlaşmasıyla kendisine bırakılan sol yaka Ukrayna'sı için tehdit unsuruydu. Ataman Doroşenko'nun Rusya tarafına geçmesiyle Osmanlı Devleti, tarihte ilk Osmanlı-Rus savaşı olarak bilinen 1677 tarihli I. Çehrin seferini tertip etti. Başarısızlıkla sonuçlanan I. Çehrin seferi sonrasında Serdar Şeytan İbrahim Paşa ve sefer esnasında gereken gayreti göstermemekle itham edilen Selim Giray¹⁶ görevlerinden azledildi (Smirnov, 1887: 419-422, Galaktinov, 1978: 70-120, Halim Giray, 110, Silahdâr, C. I, 131, Râşid, C.I, 441, 442).

¹⁴ "...Kırım Hanı olan Saadetlü ve devletlü ve celadetlü Selim Giray Han ali-nebbar hazretlerinin huzur-ı alilerinde Juravna nam palanga sahrasında akd-i meclis olunub sefer-i hümayûnda mevcûd Anadolu eyaletine mutasarrıf olan izzetlü Hüseyin Paşa ve Rumeli eyaletine mutasarrıf izzetlü Ali Paşa..." BOA, KK.d 52, s. 2-4 (Leh Musâlaha Protokolü Müsveddesi)

¹⁵ Lehistan karşısındaki bu zafer sonrası Padişah IV. Mehmed, savaş mahalline göndermiş olduğu Kapıcı Ömer Bey ile Şeytan İbrahim Paşa'yı bir kılıç ve kürklü elbiseyle, Kapıcıbaşı İbrahim Ağa ile Selim Giray'ı bir tab mücevher sorguç, bir kabza kaftan ile ödüllendirmiştir. BOA, A. {DVN.DVE.D, 55/1, s. 17, 18, Silahdâr, C.I, s.653, 654, Râşid, C.I, s. 335, Zübde-i Vekayiât, s. 56, Umdetü't-tevârih, s. 128, Gülbün-i Hânân (O. Cudi Neşri), s. 110

¹⁶ Selim Giray'ın Kırım Hanlığı'ndan azledilerek Rodos'a sürgün olarak gönderilmesinden sonra halefleri Murad Giray (1678-1683) ve II. Hacı Giray'ın (1683-1684) hanlık dönemlerinden sonra Selim Giray 1684-1691 seneleri arasında ikinci defa Kırım Hanı olarak tayin edildi. BOA, İE. HLT., 2/156, İsâ-Zâde Târîhi (Metin-Tahlil), Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz, İstanbul, 1996, s. 187, Halim Giray, s. 110, 111, Silahdâr, C.II, s. 131, 132

2) 1683 Viyana Bozgunu Sonrası Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri (1683-1699)

Selim Giray'ın ikinci hanlık dönemi (1684-1691), Ahmed Refik'in de "Felaket Seneleri 1683-1699" olarak ifade ettiği, sadece Osmanlı Tarihi'nin değil Türk Tarihi'nin de en önemli kırılma noktalarından biri olan II. Viyana Bozgunu sonrasına tesadüf etmekteydi (Halim Giray, 110, 111, Silahdâr, C.II, s. 131, 132, Özcan, 1995: s.175, 176). 31 Mart 1683'te Avusturya ve Lehistan arasında imzalanan ittifak gereğince Sobieski'nin 40.000 askeri ile Avusturya'ya destek vermesiyle Osmanlı Devleti, Viyana önlerinde ağır bir mağlubiyete uğratılmıştı. Viyana önlerindeki Avusturya-Lehistan işbirliği, 5 Mart 1684'te Linz'de Papa XI. İnnocenty'in destek vermesi ve Venedik'in de ittifaka dâhil edilmesi ile Kutsal İttifaka (Holy League) dönüştürülmüştü. Artık bu yeni süreçte Osmanlı Devleti, Avusturya, Lehistan ve Venedik'e karşı üç cephede birden mücadele etmek zorunda olup Lehistan Kralı Sobieski, her fırsatta Bucaş ve İzvançe (Zurawno) Anlaşmaları ile Osmanlı Devleti'ne bırakmak zorunda kaldığı Kamanıçe Kalesi, Podolya ve Ukrayna topraklarını tekrar elde edebilmek için adı geçen bu yerlere seferler düzenleyecekti (Setton, 1991: 267, Kann, 1974: 66, Wolf, 1962: 26, 27).

Viyana önlerinde Türkler karşısında kazanılan zafer sonrası Sobieski ile Avusturya Kralı I. Leopold (1640-1705) Macaristan, Erdel, Eflak, Boğdan toprakları için anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Avusturya Kralı I. Leopold, Sobieski'nin Ukrayna, Kamanıçe, Podolya topraklarını Türkler'den geri alma düşüncesine destek verme konusunda pasif kalmakla beraber Sobieski'nin oğlu Yakob'u Macaristan Krallığı'nın başına geçirme düşüncesine de kökten karşıydı. Avusturya ve Lehistan arasındaki bu çekişme, Avusturya lehine sonuçlanınca Sobieski, büyük umutlar bağladığı Kutsal İttifak dâhilinde yalnız kalmıştı. Baltık politikasından sonra Macar-Erdel ve Eflak-Boğdan politikaları da iflase uğrayan Sobieski'nin elinde sadece Ukrayna, Podolya ve Kamanıçe'yi Türkler'den geri almak kalmıştı ve artık bunu da Türkler karşısında tek başına yapmak zorundaydı (Podhorodecki, 1987: 227)

İçerisinde bulunduğu bu durum karşısında Sobieski, artık bundan sonra Tuna nehrinin ağzına varmak, Eflak ve Boğdan'ı ele geçirmek için uğraşacaktır. Çünkü Kamanıçe ve Podolya'yı elde edebilmek için öncelikle buralara lojistik destek sağlayan Eflak ve Boğdan'ın ele geçirilmesi gerekiyordu¹⁷ (İnalçık, 1986: 1252, Özcan, 1992: 269-271, Decei, 1979: 697, Ross, 1835: 355, Halecki, Silahdâr, C. I, 185-188) Lehistan'ın Eflak-Boğdan ve Kamanıçe'ye yönelik faaliyetlerini artırması üzerine Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın yerine Boşnak Sarı Süleyman Paşa Lehistan serdarı tayin edilmiş, Sobieski'nin 80.000'den fazla sayıdaki bir ordu ile Kamanıçe Kalesi üzerine hare-

¹⁷ 1672 Bucaş ve 1676 İzvançe (Zurawno) Anlaşmaları ile Osmanlı Devleti egemenliğine giren Kamanıçe Kalesi'nin, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkış tarihi olan 1699 Karlofça Anlaşma'sına kadar zahire, erzak ve mühimmat tedârîki Kırım Hanı aracılığıyla Eflak ve Boğdan'dan sağlanmıştır. BOA, İE. ML, 20/ 1930, BOA, İE. AS, 4/339, 53/4809, 42/3819

Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri

ket ettiği haberinin alınmasıyla Kırım Hanı Selim Giray'dan da yardım istenmişti. Çünkü bu sırada Osmanlı ordusunun büyük kısmı Avusturya cephesinde (Macaristan'da) bulunduğu için, Lehistan cephesinde askere olan ihtiyaç had safhada olup Lehistan'ın Kamanıçe ve Boğdan topraklarına yönelik taarruzlarını bertaraf etmek için Serdar Süleyman Paşa'nın en büyük güvencesi, emrindeki kuvvetler ile Kırım Hanı Selim Giray Handı.

Sobieski'nin 1684 tarihli Kamanıçe Kalesi'ni işgale yönelik teşebbüsü karşısında Selim Giray, emrinde kuvvetler ile Kırım'dan çıkıp Bucak havali-sine geldiğinde, Leh kuvvetleri 18 Ağustos 1684'te Hotin Kalesi civarındaki İzvançe palangası önlerine gelmiş bulunuyorlardı. İzvançe'den hareketle Kamanıçe suyunun Turla'ya karıştığı mahalle gelerek burada karargâhlarını kuran Serdar Süleyman Paşa ile buluşan Selim Giray'ın planına göre, Selim Giray'ın oğlu ve kalgayı Devlet Giray emrindeki kuvvetler ile Turla'yı geçecek, Selim Giray emrindeki kuvvetler kendisine destek verecekti. Selim Giray'ın etkin rol oynadığı Leh kuvvetlerinin 1684 tarihli Kamanıçe Kalesi'ni işgale yönelik bu teşebbüsü başarısız kılındıktan sonra Selim Giray tahtgâhı Kırım'a döndü (BOA, İE. HR., 3/254, Silahdâr, C.II, s. 187,188, Râşid. C.I, s. 460, Özcan,1995: 189, 190).

Boğdan Voyvodası Konstantin Kantemir'in "ayaktaki diken çıkarılmadıkça (Kamanıçe), Boğdan'ın ele geçirilmesinin bir anlamı yoktur" yönündeki tavsiyelerine rağmen Boğdan'ı ele geçirme konusunda ısrarlı olan Sobieski, 1684 tarihindeki başarısızlıkla sonuçlanan teşebbüsünden sonra 30.000'den fazla sayıdaki askerini ayrıca 20.000'den fazla sayıdaki Litvanya 3.000 Boğdan eşkiyası, 8.000 Özü Kozakı, 1.000 kadar Nemçe askeri olmak üzere toplam 83.000 kişilik bir kuvveti, General Yablonowski (Jablonowski) kumandasında Boğdan üzerine gönderdi. Bu sırada Serdar Süleyman Paşa, Selim Giray'a gönderdiği Kapıcıbaşı Ömer Ağa aracılığı ile Selim Giray'ın emrindeki kuvvetler ile Çoçora (Çuçura) menziline kendisi ile buluşmak üzere hazır bulunmasını istemişti¹⁸. Kartal sahrasına geçip 9 Temmuz günü Çoçora menziline varmasından bir gün sonra kumandasındaki 60.000 kişilik kuvvetle¹⁹ Selim Giray, Serdar Süleyman Paşa kumandasındaki birliklere dâhil oldu. Ekim 1685 tarihli Bojan/Boyan zaferiyle²⁰, Sobieski'nin umutları bir kez daha tehir edildi (Silahdâr, C.II, s. 206, 207, Yılmaz: 193, 194).

¹⁸ 20 B 1096 / 22 Haziran 1685 tarihli Selim Giray Han ve mirzalara Kapıcıbaşı Ömer Ağa aracılığı ile irsal olunan hilatin esamisini natık pusula. BOA, İE. HR. 3 / 253

¹⁹ Silahdâr'a göre Selim Giray kumandasındaki kuvvetlerin sayısı 60.000, Hammer'e göre ise Serdar Süleyman Paşa kumandasında 25.000, Selim Giray kumandasında 50.000, Kantemir kumandasında 5.000 kişilik bir kuvvet olmak üzere toplam 80.000 idi. Silahdâr, C.II, s. 204,205, Hammer, a.g.e., s.423-426; Kamanıçe Kalesi'ni işgale yönelik yoğun şekilde devam eden Lehistan saldırıları karşısında Osmanlı Devleti kalenin tamir ve tahkimine büyük önem vermiştir. BOA, İE. NF, 1/ 18, 1/19, 1/21, 1/22

²⁰ Silahdâr ve Hammer'e göre Serdar Süleyman Paşa'nın sadarete tayin edilmesindeki etkili olan Lehistan cephesindeki başarıların gerçek mimarı Kırım Hanı Selim Giraydır. Raşid ise, Kırım kuvvetlerinin başarılı bir şekilde savaştıklarından bahsetmekle beraber doğrudan

Osmanlı Devleti'nin Avusturya, Venedik ve 1686'da kutsal ittifaka dâhil olan Rusya ile mücadele halinde olmasını fırsat bilen Sobieski, 1687'de oğlu Yakob Sobieski kumandasındaki 60.000 kişilik kuvveti bir kez daha Kama- niçe Kalesi üzerine gönderdi. Kale muhafazasında bulunan Boşnak Hüseyin Paşa, bu durum karşısında Serdar Bozoklu Mustafa Paşa ve Kırım Hanı Selim Giray'dan yardım istemek zorunda kaldı. Kırım'a yönelik muhtemel Rus saldırıları nedeniyle Selim Giray, oğlu ve nureddini Azimet Giray'ı 10.000 kişilik bir kuvvet ile kalenin yardımına gönderdi. Bu sırada Sobieski'nin oğlu Yakob, Kama niçe Kalesi'ni kuşatmış, Sobieski ise Boğdan'a girip Yaş şehrini işgal etmişti. Fakat bu sırada erzak sıkıntısı yaşan Lehistan ordusu, Tatarlarının buğday ambarlarını ele geçirmek maksadıyla Prut nehrini geçmişse de Kırım askerinin her tarafı ateşe verip yakmasıyla Lehistan ordusu, karşılaştığı açlık sorunu nedeniyle 2 Eylül 1687'de ricat etmeye mecbur kalmıştı (BOA, A. {DVNS.NHM.d-,5, s. 28,29, Silahdâr, C. II, s. 292, Râşid, C. I, s. 508-509, Epçeli, 2005: s. 179)

Kutsal ittifakı dâhilinde umduğunu bulamayan Sobieski, Kama niçe ve Boğdan üzerine tertip ettiği başarısızlıkla sonuçlanan seferlerden sonra Eflak, Boğdan ve Kama niçe'yi ele geçirebilmek için yeni müttefik arayışları içine girdi. Bunlardan ilki, Sünni Osmanlı Devleti karşısında İslam dünyasının lideri olma düşüncesinde olan Şii İran idi. Bu düşüncesinde başarılı olamayan Sobieski, Osmanlı Devleti'nin tabiliğinde olan Kırım Hanlığı ile dahi ittifak yolları aramaktan geri durmamıştır. Kırım Hanı Murad Giray'ın (1678-1683) Viyana ve halefi II. Hacı Giray'ın (1683-1684) Parkanlar savaşlarındaki Osmanlı Devleti ile olan ihtilaflarını göz önünde bulunduran Sobieski, Kırım Hanlığı'nı bağımsız bir Kırım Hanlığı propagandası ile Osmanlı Devleti'nden koparmaya çalışmıştır. Fakat Selim Giray, kendisine atfedilen "Koca Han", "Sadık Han" iltifatlarını fazlasıyla hak ettiğini gösteren bir tutumla Sobieski'nin bu planlarına alet olmamıştır (Arık, 2004, 177-179)

Selim Giray'ın gayretleri ile Lehistan cephesinde başarılar sağlanırken diğer taraftan Osmanlı Devleti başta Avusturya olmak üzere Venedik karşısında büyük toprak kayıpları yaşamaktaydı. Tüm bunlara ilaveten 1681 Bahçesaray Anlaşması'na rağmen gene Sobieski'nin gayretleri 1686'da Ebedi Barış Anlaşmasıyla (Veçnyı Mir) Rusya da kutsal ittifaka dâhil edilmişti (Daynes, 2004: 77, Danilov, 2011: 47, 48). Özellikle Kırım Hanlığı tarafından Osmanlı Devleti'ne gelmesi muhtemel yardımların önünü kesmek amacıyla Rusya'nın kutsal ittifaka dâhil edilmesi ile Osmanlı Devleti'nin mücadele etmek zorunda kaldığı cephe sayısı dörde çıkmış oluyordu. Sobieski'nin Viyana bozgunu sonrası mimarlığını yaptığı kutsal ittifak dâhilinde Avusturya İmparatoru Leopold lehine güç kaybetmesi, yukarıda izah etmeye çalıştığımız 1684, 1685 ve 1687 tarihlerindeki Kama niçe ve Boğdan'ı işgale yönelik başarısızlıkları, Osmanlı Devleti ile olan mücadelesinde güç

doğruya Selim Giray'ın başarılarına değinmez. Silahdâr, C.II, s. 225-230, Hammer, s. 423,424, Râşid, C.I, s. 490-492

Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri

kaybetmesine neden olmuştu. Bu yeni süreçte Kırım Hanı Selim Giray, Osmanlı Devleti'nin en büyük cepheyi açtığı Avusturya ve ülkesini işgale yönelik Rusya'nın 1687 ve 1689 tarihlerindeki saldırılarına karşı durmakla meşgul olacaktır. 1687 ve 1689 Perekop zaferleriyle Rusya'nın Kırım'ı işgale yönelik teşebbüslerini başarı ile savuştururken diğer yandan Avusturya karşısında kazandığı Kaçanik zaferi ile Selim Giray, gerek Kırım ve gerekse Osmanlı asker ve ahalisi arasında kurtarıcı olarak görülmeye başlanmıştır (BOA, A. {DVNS.NHM.d-5, s. 83,84, Şen, 2012: 503-516, İnalçık, 1991: 11, Gökçe, 1998: s. 123-127, Karacan, 1991, 25, Elçin, 1995: 11).

1691 senesinde nikris hastalığı ve hacca gitme arzusu ile hanlıktan ayrılan Selim Giray'ın bu ayrılığı uzun sürmemiş Selim Giray, halefleri Saadet Giray (1691) ve Safa Giray'ın (1691-1692) yerini dolduramaması ile alternatifsiz han olarak tekrar Kırım Hanı tayin edilmişti (BOA, İE. HR, 4/342, BOA, İE. HR, 9/946, Silahdâr, C.II, s. 682-685, Özcan, s. 437, 438, Halim Giray, s. 116). 1692-1699 tarihleri arasındaki üçüncü hanlık döneminde Selim Giray'ı Osmanlı sefer organizasyonları kapsamında başta Rusya olmak üzere Avusturya cephelerinde görmekteyiz. I. Mustafa'nın 1695 tarihli birinci Avusturya seferine katılan Selim Giray, Lipova, Lugoş ve Sebeş'in ele geçirilmesinde büyük gayret göstermiştir (BOA, A. {DVNS.NHM.d-5, s. 175-178, 186-188, Silahdâr, 2001: 26, 81-84, 89, 96, Gündoğdu, C. I, 2005: 221, 222, 227, 228).

Selim Giray'ın Avusturya cephesinde bulunduğu bir sırada Rusya'nın Azak Kalesi'ni işgale yönelik 1695 tarihli teşebbüsü, Selim Giray'ın oğlu ve kalgayı Devlet Giray, diğer oğlu Kaplan Giray ve Kefe Beylerbeyi Murtâza Paşa'nın gayretleri ile başarısızlıkla sonuçlandırılmıştı. Azak'ın Rus tehlikesi ile karşı karşıya kalması ve Kırım'ın muhafazası için Kırım'da kalarak II. Avusturya seferine katılmayan Selim Giray, büyük gayret göstermesine rağmen 1696 tarihli seferle Rusya'nın Azak'ı işgaline engel olamamıştı (BOA, DVNS. NHM.d-5, s. 150,151, Bogoslovskiy, 1940: 208, Topal, 2001: 125, 126). Azak Kalesi'nin Ruslar tarafından işgaline müteakip Osmanlı Devleti, 1697'de Zenta'da Avusturya karşısında hezimete uğrayınca kutsal ittifak devletleri ile Karlofça Anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Böylece savaş meydanlarında tarihi emellerine muvaffak olamayan Lehistan'a, Bucaş ve İzvançe Anlaşmaları ile Osmanlı Devleti'ne bırakmak zorunda kaldığı toprakları geri almak için fırsat doğmuş oldu (Abou-El-Haj, 1967: 501, Özcan, 2001, 504-507, Parmaksızoğlu, 1977: 347-350, Heywood, 1997: 657, 658).

Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında 22 Kasım'da başlayan müzakereler taraflar arasında 25 yıl süreli bir barış ve 11 maddelik bir anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Anlaşmanın I., II. ve III. maddeleri ile Osmanlı Devleti Boğdan'a karşılık Kamanıçe Kalesi, Podolya ve Ukrayna topraklarındaki haklarından Lehistan lehine feragat etmekteydi. Kamanıçe Kalesi'ni tahrip ve tahliye eden Podolya'yı Lehistan'a bırakan, Ukrayna'da kurduğu

Kozak atamanlığını lağv eden Osmanlı Devleti, buna karşın Karlofça Anlaşmasıyla Boğdan'da Leh işgali altındaki (Suczawa), Roman, Nemçe (Njamtzo), Soroka ve Kampulek kalelerini geri almaktaydı. Anlaşmanın IV. maddesi Kırım Hanlığı tarafından Lehistan'a yönelik akınların durdurulması ile ilgiliydi. Buna paralel olarak anlaşmanın VI. maddesi Bucak Tatarlarının Boğdan'da zabt ettikleri çiftlik ve kışlaklarından yurtlarına tahliye edilmelelerini içermektedir. Anlaşmanın VII. maddesi taraflar arasındaki ticaret kaideleriyle ilgili olup iki tarafın tacirlerine ticaret serbestliği tanınacaktı. Taraflar arasında ticari ilişkilerin artırılması için tacirlerin korunmasına dair önemli kararlar alınmış olup Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Venedikli tacirlere tanıdığı imtiyazları Lehli tüccarlara anlaşma ile tanımıştır. Anlaşmanın son maddesi taraflar arasındaki sulhun devamı ve 25 yıl süre ile geçerli olmasına dairdir (BOA, A. {DVNS DVE. d. 55/I, s. 22-26, BOA, A. {DVNS.NHM.d-1, s. 2-5, BOA, KK.d, 53: s. 29-33, Anafarta;: 19, 20, Özcan, 1995: s. 662-666, Topal, s. 400-406

Sonuç

17. yüzyılda devletin kötü gidişatına paralel olarak Osmanlı padişah ve sadrazamlarının sıkça değiştiği bir dönemde Selim Giray, 1671-1704 tarihleri arasında alternatifsiz han olarak 22 yıl 7 Kırım hanlığı görevinde bulunmuştur. Selim Giray'ın hanlık dönemlerinin ekseriyeti, Osman Turan'ın Osmanlı Devleti'nin "Kızılelma seddini aşamayışı" olarak telakki ettiği Viyana bozgunu sonrasında tesadüf etmekte olup bu süreç içerisinde Selim Giray, emrindeki Kırım kuvvetleri ile Osmanlı Devleti'nin Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venedik ile olan mücadelelerinde hamisinin kendisine yönelik beklentilerine ziyadesiyle karşılık vermiştir.

Osmanlı Devleti için "Felaket Seneleri" olarak adlandırılan 1683-1699 tarihleri arasındaki 16 yıllık zaman diliminde Selim Giray'ın büyük başarılar sağladığı devletlerden biri Lehistan olmuştur. Selim Giray emrindeki Kırım askerleriyle, Türkler karşısında elde ettiği 1673 Hotin galibiyetiyle Lehistan tahtına oturan ve Viyana bozgunu sonrası mimarlığını yaptığı kutsal ittifakla Osmanlı Devleti'nden Kamanıçe, Podolya ve Boğdan'ı geri almayı amaç edinen Kral Sobieski'ye bu fırsatı vermemiştir. Sobieski'nin 1684, 1685 ve 1687 tarihlerinde tertip ettiği seferlerle Osmanlı Devleti'nden Kamanıçe Kalesi, Podolya ve Boğdan'ı geri almasına fırsat vermeyen Selim Giray, emrindeki Kırım kuvvetleriyle, Lehistan karşısında kazandığı bu zaferlerle Kral Sobieski'ye 1673 Hotin ve 1683 Viyana önlerindeki galibiyetleri haricinde 1695 senesindeki ölümüne kadar Türkler karşısında bir daha galip gelme hazzını yaşatmamıştır. Kırım kuvvetlerinin bu başarılarına rağmen Lehistan ancak tarihi emellerine Osmanlı Devleti'nin Avusturya karşısında 1697'de Zenta önlerinde mağlup olması ve Karlofça Anlaşmasını imzalamasıyla kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA, A. {DVNS. DVE.d. 55/1 (Lehistan Ahidnâme)
BOA, A.DVN. ARZ. 900/114 (1672 tarihli 22 sayfalık Askeri Rûznamçe Defteri)
BOA, A. DVNS. NHM.d. 1, 5
BOA, İE. HR:1/34, 1/68, 27126, 2/167, 3/253, 3/254, 4/342, 9/946
BOA, İE. AS: 4/1339, 42/3819, 53/4809
BOA. İE. ML: 20/1930
BOA, İE. NF: 1/18, 1/19, 1/21, 1/22
BOA, K.K.d. 52 (Leh Musâlaha Protokolü Müsveddesi)
BOA, K.K.d. 53 (Nemçe Çasarına Verilen Ahidnâme-i Hümayûn Kaydı)

Araştırma Eserler

- Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi-nâmesi 1648-1682 (2008), Haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul.
ABOU-EL-Haj, Rifa'at A. (1967), "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", *Journal of the American Society*, Volume 87, No: 4, October-December.
ABRAHAMOWICZ Zygmunt (1960), "Leh", *Encyclopaedia of Islam*, Volume V, Leiden.
ALLEN, W.E.D. (1940), *The Ukraine: A History*, Cambridge.
ALPARGU Mehmet (1990), "Kozaklar'ın Kırım Hanlığı'na Karşı Faaliyetlerin Başlaması", *Emel*, S. 181, Kasım-Aralık.
ALTINAY Ahmet Refik, "Lehistan'da Türk Hâkimiyeti", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası* 14, 1340
ALTUNAN Sema (2005), "18. yy.'da Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S.18.
ARIK Sabire (2004), *Polonya Kralı Jan III. Sobieski ve Hükümdarlığında Osmanlı-Lehistan İlişkileri (1674-1696)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
----, "Polonya Kralı III. Jan Sobieski Hükümdarlık Dönemi (1674-1696)", *Tarih Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi D.T.C.F., C. XXIV, S.38, Eylül, 2005.
BAIOV A. K. (1906), *Russkaya Armiya v Tsarstvovanie İmperatritsy Anni Ioannovni. Voyna Rossii s Turtsiye v 1736-1739 gg.*, St. Petersburg.
Baron Joseph Von Hammer Purgstall (1990), *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. XI, İstanbul: Sabah Yayınları.

Muhammet Şen

BARTL Peter (1998), "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kozak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", İlmî Araştırmalar, C. 6, İstanbul.

BAYKAL Bekir Sıtkı (1985), "Tarih Boyunca Osmanlı-Polonya İlişkileri", *Yusuf Hikmet Bayur Armağanı*, Türk Tarih Kurumu.

BİSKUP Marian (2005), *The History of Polish Diplomacy X-XX e.*, Warsaw.

BOGOSLOVSKIY M. M. (1940), *Petr I. Materialı Dlya Biografii*, C. 1. Moskova.

Bosnalı Alâeddîn Sâbit (1991), *Zafernâme*. Haz. Turgut Karacan, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

ÇABUK Vahid, "Köprülüler Devrinde Osmanlıların Ukrayna Politikası", *Türk Kültürü Araştırmaları (Fuad Köprülü'ye Armağan)*, S. XXXIV / 1-2, Yıl, 1996, Ankara, 1998.

DANILOV, A. A. (2011), *Istoriya Rossii s Drevneyşih Vremen do Naşih Dney v Vaprosah i Atvetah*, Moskova.

DANIŞMEND İ. Hamdi (1972), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.III, İstanbul.

DAYNES, V. O. (2004), *Istoriya Rossii i Mirovogo Soobşestva*, Moskova.

DECEI, Aurel (1979), "Bogdan", İA, MEB, C.II, İstanbul.

----- (1993), "Kamanıçe", İA, C. 6, MEB, Ankara.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Hazırlayan: Abdulkadir Özcan, TTK, 1995

ELÇİN Şükrü (1995), *Gevherî Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Evlîyâ Çelebi Seyehatnâmesi, (2001), C.5, Hazırlayan: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

GALAKTİNOV İ. V., *Andrusovskiy Dogovor 1667 g. İ Problema Russko-polskogo Soyuza, Slavyanskiy Sbornik*, Tom 2, Saratov, 1978

GAYVORONSKIY A. (2003), *Sozvezdie Geraev*, Simferopol.

GIEYSZTOR Aleksander (1979), *History of Poland*, PWN, Polish Scientific Publishers.

GÖKÇE Turan, "II. Mustafa'nın Avusturya Seferi (1695) ile İlgili bir Fetih-nâme: Feth-i Lipova ve Muhâbebe-i Lugoş", *Des 13. CIEPO (Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes)- Symposiums (Vom 21 Bis 25 September 1998 in Wien)*, *Acta Viennensia Ottomanica*, Wien, 1999, s. 123-127.

Hâcı Ali Efendi, *Fetihnâme-i Kamanıçe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail-308

HALAÇOĞLU Yusuf (2002), *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayını.

Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, (Osman Cûdi Neşri), İstanbul, 1327

Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri

- HALECKİ, O. (1955), *A History of Poland*, London.
- HEYWOOD, C. J. (1997), "Karlofca", *Encyclopaedia of Islam*, Volume IV, Leiden-Brill.
- JORGA Nicolae (2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.4, Çeviren: Nilüfer Epçeli, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi," *Belleten*, VIII, Nisan- 1944
- (1986), "Boghdan", *The Encyclopedia of Islam*, Volume I, Leiden-Brill.
- , (1991), "Struggle for East-European Empire: 1400-1700 the Crimean Khanate, Ottoman and the Rise of Russian", *Turkish Yearbook*.
- İNBAŞI Mehmet (2004), *Ukrayna'da Osmanlılar (Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu 1672)*, İstanbul.
- İsâ-Zâde Târîhi (*Metin-Tahlil*), Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz, İstanbul, 1996.
- Lambert M. Surhone-Miriam T. Timpledon-Susan F. Marseken (2010), *Treaty of Hadiach*, Betascript Publishing.
- LELEWEL R. Joachim (1863), *Dzieje Polski Ktore Stryj Synowcom Swoim Opowiedzial*, Warszawa.
- Kalemba Gazeta*, January/February-1998, V.2, No:1.
- KAMENSKİY, D. B. (1858), *İstoçniki Malorossiyskoy İstorii 1649-1687*, Çast I, Moskova.
- KANN Robert (1974), *A History of the Habsburg Empire; 1526-1918*, London.
- KIRIMI, Abdülgaffâr, *Umdetü'l Ahbâr (Umdetü't-Tevârîh)*, Türk Tarih Kurumu Encümeni İlavesi, Neşreden: Necip Asım, İstanbul, 1343.
- KOLODZİJCZYK Dariusz (1992), "Ottoman Podilija; The Eyalet of Kam'janec 1672-1699", *Harvard Ukrainian Studies*, Volume XVI, Number ½, June.
- (1999), "Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler", *Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Boyunca Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Çev: Jale Alguadiş-Serpil Bağcı, İstanbul.
- (2000), *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): an Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Brill.
- (2001), "Kamaniçe", *DİA*, C. XXIV, İstanbul.
- (2002), "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- KONİNSKİİ G. (1846), *Istoriya Rusov İli Maloy Rossii*, Moskova.
- KOSTOMAROV N. İ. (2004), *Russkaya İstoriya v Jizneopisaniyah Eyo Glavneysih Deyateley*, Kniga I, Moskova.

KURAT Akdes Nimet (1992), *IV-XVII Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara.

MAGOCSÍ P. Robert (1996), *A History of Ukraine; The Land and it's Peoples*, University of Toronto Press.

Mustafa Nâimâ Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyin fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, C.II, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, 2007

Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler, Yayına hazırlayan: Nigar Anafarta, Yayınlayan: Mehmet Kavala), İstanbul, (Tarihsiz)

ÖZCAN Abdülkadir (1992), "Boğdan", DİA, C. 5, İstanbul, 1992

----- (2001), "Karlofça", DİA, C. XXIV, İstanbul.

ÖZTÜRK Yücel (2004), *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*, İstanbul.

PARMAKSIZOĞLU İsmet (1977), "Karlofça", İA, C. 6, İstanbul.

PODHORODECKI Leszek (1987), *Chanat Krymski (i Jego Stosunki z Polska vv XV-XVIII vv)*, Warszawa.

PLOKHY Serhii (2006), *The Origins of the Slavic Nations. Premodern Identities in Russia, Ukraine and Belarus*, Cambridge University Press.

Râşid, *Tarih-i Râşid*, C.I, İstanbul, 1282

RIZA Seyyid Mehmed (1832), *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûk ut Tatar*, Hazırlayan: Kazım Bek, Kazan.

RİGELMAN A. İ. (1847), *Letopisnoe Povestvovanie o Maloy Rossii i Eyo Narode i Kazakah Voobsche*, Moskova.

ROMANSKİ Romuald (2008), *Najwieksze Bledy w Wojnach Polskich*, Warszawa.

ROSS M. (1835), *A History of Poland, from Its Foundation as a State to the Present Time; To Which Is Prefixed a Descriptive View of the Country, Its Natural History*, Pilgrim-Street.

SAHAROV A. N. (1999), *Istoriya Vneşney Politiki Rossii, Mejdunarodnie Otnoşeniya*, Moskova.

SALVANDY Hr. (1849), *Dzieje Panowania Michala Wiszniowieckiego Krola Polskiego, Wielkiego X. Litewskiego*, Lwow.

SANİN G. A. (1987), *Otnoşeniya Rossii i Ukraini s Krimskim Hanstvom v Seredine XVII veka*, Moskova.

SETTON K. Meyer (1991), *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia.

SİCKER Martin (2001), *The Islamic World in Decline; from the Treaty of Karlowitz to the Disintegration of the Ottoman Empire*, Greenwood Publishing Group.

Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa (1928), *Silahdâr Tarihi*, C. I, İstanbul.

Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri

----- (2001), *Nûsretnâme*, (Tahlîl ve Metin 1695-1721), Haz: Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

SMİRNOV V. D. (1887), *Krımskoe Hanstvo Pod Verhovenstvom Ottomanskoy Portı do Naçala XVIII Veka*, St. Petersburg.

SOLOV'EV, M. (2000), *İstoriya Rossii s Drevneysih Vremen, (Tsarstvovanie Alekseya Mihayloviça 1645-1676)*, Tom 10, Moskova.

SPÎNEÎ Victor (2009), *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Brill.

STONE Daniel (2001), *The Polish-Lithuanian State, 1386-1795*, University of Washington Press.

ŞEN Muhammet, "Rusya'nın Kırımı İşgal Teşebbüsleri Karşısında Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Perekop Zaferi 1689", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XII/1, Yaz-2012.

The Cambridge History of Poland (from the Origin to Sobieski to 1696), Edit: W.F. Reddaway, J. H. Penson, O. Halecki, R. Dyboski, Cambridge, 1950.

TÜRKMEN Mustafa Nuri (2002), *Kamanıçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

Uşşâkîzade es-Seyyid İbrahim Hasîb Efendi, *Uşşâkîzade Tarihi*, C. I, Hazırlayan; Raşit Gündoğdu, İstanbul, 2005.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988), *Osmanlı Tarihi*, C.III, Kısım I, Ankara.

WOLF John B. (1962), *The Emergence of the Great Powers, 1685-1715*, Publisher, Harper.

Yusuf Nabi, *Tarih-i Kamanıçe*, Tercüman-ı Ahval Matbaası, İstanbul, 1281.